

Svenska på stenåldern

Det finns inga bevarade spår efter hur människorna talade på stenåldern i det område som idag är Sverige. Forskare menar dock att det finns vissa "urord" som inte förändrats så mycket över tid. Sådana ord är ofta förknippade med något som under lång tid varit så viktigt för människorna att det ursprungliga ordet levte kvar opåverkat av nya moden eller influenser. – Men vem kunde tro att det ordet skulle vara "sugga"!?

Tidigare forskning

Dagens svenska språk tillhör den indoeuropeiska språkfamiljen. Man brukar definiera en språkfamilj utifrån att det är en grupp språk som kan ha utvecklats ur ett gemensamt urspråk. Förutom svenska, som ingår i den grupp språk som kallas för germanska språk, ingår också de keltiska, romanska, slaviska, baltiska och grekiska språkgrupperna i den indoeuropeiska språkfamiljen, men också albanska, persiska (farsi) och hindi. Många av dessa språk kan tyckas helt olika, men har ändå samma ursprung. Varifrån detta "urspråk" kom är fortfarande omtvistat, men forskarna verkar ändå vara överens om att denna språkfamilj kommit till Europa österifrån, och att det talats ett helt annat språk här innan dess.

Det var länge en rådande teori om att det nya språket kommit tillsammans med invaderande grupper som införde jordbruket i Europa. Denna teori har dock övergivits, och man tror varken på att språk eller jordbruk aktivt har erövrats Europa. Det är snarare troligt att bådaderna har kommit långsamt genom handelsutbyten, resor och kontakter mellan olika folkslag.

Nya rön

Den vanligaste uppfattningen idag är att det indoeuropeiska språket uppkommit i områdena norr om Svarta havet (dagens Ukraina) och sakta börjat sprida sig västerut ca 3500 f.Kr. Att introducera ett nytt språk har utan tvekan tagit lång tid och kan ha tagit sig många uttryck. Impulser utifrån är nästan alltid nödvändiga, genom handel eller småskalig invandring. Exempel från senare tider visar att nya språk till en början kan ha använts av särskilda grupper, som exempelvis latinet som användes av präster, adel och vetenskapsmän långt in på 1700-talet. Ett annat skäl till att språk förnyas eller ersätts kan vara en modenryck, om förebilderna i samhället använder ett särskilt språk

följer många efter. Ett sådant exempel kan vara franskan under 1700-talet, som var det vardagliga språket vid svenska hovet, och som påverkade svenskan med många nya ord.

Handel och varuutbyte kan också påverka ett språk, inte bara genom mänsklig kontakt, utan också genom att nya föremål kan introduceras som kanske inte har ett namn på det inhemska språket. Alltså kommer det nya föremålet också att innebära ett nytt ord.

Urspråket och grisarna

Vi kan alltså ana oss till att stenålderseuropeerna talade flera andra språk innan de indoeuropeiska språken blev det rådande någon gång i slutet av stenåldern. Det finns ännu idag språk i Europa som inte hör till den indoeuropeiska familjen. Det mest kända av dessa är baskiskan, som talas av ca 800 000 människor i Pyrenéerna mellan Frankrike och Spanien. Baskiskan påminner inte överhuvudtaget om de indoeuropeiska språken vare sig till grammatik, ordförråd eller struktur. Det brukar klassas som ett relik- eller ett restspråk från tiden före den indoeuropeiska spridningen.

I svenskan, såväl som i andra språk, finns det dock vissa drag som inte stämmer in i mönstret för de indoeuropeiska språken, sådana drag som man tror är rester från urspråken. Det brukar kallas för substratspråk eller substratinfluenser av forskare, och brukar handla framförallt om egennamn på naturfenomen, exempelvis floder, som funnits på platsen sedan forntiden. I de Nordeuropeiska länderna verkar det vara ord som är relaterade till svin och svinuppfödning som saknar motsvarigheter i övriga indoeuropeiska språk. Både svenskan och walesiskan har exempelvis liknande ord för gris; svenskans sugga och walesiskans hwch (gris). Det gemensamma urordet rekonstrueras till suku.

Varför var nordborna så fixerade vid grisar kan man undra? Jo, grisen hade en mycket viktig ställning både som husdjur och religiöst kultdjur i hela Nord- och Centraleuropa före den indoeuropeiska tiden. Grisen var ett av de tidigaste tama djuren näst efter hunden, och hade stor ekonomisk betydelse redan innan människorna blev helt bofasta som bönder.

Andra ord som man tror kan härröra från stenåldern är ordet "äpple" som är mycket särpräglad, men

14000
f. Kr.

Issmält-
ningen

12000
f. Kr.

Boplatser

11000
f. Kr.

Mammuten
dör ut

8000
f. Kr.

Svealand
isfritt

4700
f. Kr.

Keramik

4100
f. Kr.

Sädes-
odling

2800
f. Kr.

Guld och
koppar

2500
f. Kr.

Egyptens
pyramider

med gemensamma drag i keltiska, germanska, slaviska och baltiska språk. En del ord verkar man till och med aktivt ha undviktit i den indoeuropeiska språkfamiljen. Ordet "björn" förekommer mycket sällan, utan ersätts med liknelser eller omskrivningar (s.k. noaord) som "den brune" eller "honungsätare". Detta kan tyda på ett språktabu inom indoeuropeiska språk.

Vad hände sedan?

Då den indoeuropeiska språkfamiljen helt fått fäste i Europa i slutet av stenåldern (samtida med bronsåldern i Centraleuropa) tror forskarna att vi i de olika språkgrupperna länge talade i princip gemensamma språk. Den germanska gruppen innefattar idag bl.a. svenska, norska, danska, isländska, tyska, holländska och engelska. Ända in på vikingatiden berättar dock samtida källor att svear och engelsmän utan problem förstod varandra och talade samma språk. Därefter har våra språk glidit isär.

Medan svenska, norska och danska fortfarande är relativt lika varandra, skiljer sig isländskan och färöiskan från dem p.g.a. sina isolerade lägen. Svenskan fick först mycket influenser från tyskan under det intensiva handelsutbytet under medeltiden och sedan från franskan under 1700-talet. Engelskan har idag halva sitt ordförråd från franskan sedan medeltiden och den normandiska invasionen. Norskan influerades under långa tider av danskan när de två länderna var i union, och holländskan är byggt av både danska, tyska och engelska.

Arbetstips

- Idag får svenskan väldigt många nya ord i och med att nya saker uppfinns och tar plats i våra hem. Vi hittar till exempel inga 1500-talsord för "brödrost", eller "mikrochips". Öva på att hitta så många nya ord som möjligt och försök tidsbestämma dem.
- På Island väljer man att hitta på isländska, nya ord för nya uppfinningar istället för att ta in låneord. "Television" översätts helt enkelt med "sjónvarp" av isländska "sjón" = syn, och "varpa" = kasta. Direkt översatt blir det "fjærssyn". Man har på sätt och vis översatt betydelsen av television, alltså en bild på avstånd. Finns det bättre, svenska ord för till exempel "Internet", "SMS" eller "management"?

Att läsa vidare

I *Arkeologi i Norden del I* av Göran Burenhult finns ett faktaavsnitt om språk under forntiden skriven av Niclas Burenhult. Det finns en liknande men mer utförlig artikel i boken *Ajvide och den moderna arkeologin* av samme redaktör och författare. En mer övergripande språkhistoria ges i *Språken och historien* av T. Janson.

Kulturmiljöer i Västmanland

Om man antar att språk utvecklas genom kontakter mellan människor, kan vi också anta att man skulle kunna spåra kontakter genom materiella föremål. Ett exempel är de redskap av flinta som påträffats här i Västmanland. Flinta förekommer inte naturligt här i länet, utan har importerats från framförallt Skåne och Danmark. Antingen har Västmanlänningarna rest på handelsexpeditioner till Skåne, eller så har varorna genom byteshandel eller gåvoutväxling vandrat norrut.

I vilket fall som helst kan det bevisas att människorna på stenåldern har haft kontakter med andra delar av landet, påverkats av dem och tagit till sig nya idéer. Fynd av flintyxor, knivar och pilspetsar kommer från hela Västmanlands län och påträffas ofta som s.k. lösfynd vid plöjning av åkrar och annan markberedning. De äldsta är från länets norra delar eftersom dessa områden var de först bebodda.

